КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

Кол жазма укугунда

УДК 82:894.341(043.3)

ЗИКИРАЕВА ШААРКАН ИКРАМОВНА

Ч.АЙТМАТОВДУН «КАССАНДРА ТАМГАСЫ» РОМАНЫНДАГЫ НРАВАЛЫК-ФИЛОСОФИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРДИН КӨРКӨМ ЧАГЫЛЫШЫ

Адистиги 10.01.01 – кыргыз адабияты

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
автореферату

Илимий жетекчи: филология илимдеринин доктору,
академик А.А.Акматалиев

Бишкек – 2011

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу жана изилдөөнүн предмети. Ч.Айтматовдун чыгармачылыгы татаал кубулуш. Анын калеминен жаралган көркөм дөөлөттөр өзүнүн проблематикалуулугу, актуалдуулугу жана новаторлугу менен айырмаланат. Улуу жазуучу бул романында турмуш чындыгынын кыргыз адабиятында козголо элек жаңы чыйырын ачты, ошого жараша коом менен жеке адамдын ажырай алгыс биримдиги жөнүндөгү философиялык проблеманы,турмуштук кырдаалды терең сүрөттөө менен биринчи жолу адабий аренага курч алып чыкты. М.Горький айтмакчы, “Чындыкты айтууга ар кимдин эле кудрети жете бербейт.” Төмөндө биз токтолгон проблемалар биз үчүн жаңылык эмес, ал эми аны жоюу үчүн күрөшкө чакырып, глобалдык проблемалар деп китеп кылып жазып чыгуу бул ачылыш! Жер бетиндеги жашоо талкаланып калбасын деп, келечекке кам көрүү бул эрдик! Ч.Айтматовдун бул романында баарыбыз күн сайын көрүп, угуп, билип жүргөн фактылар жөнүндө сөз болот. Жазуучу планетардык ой-сезимди туу туткан гуманист жазуучу. Ал эми адамзаттык проблемаларды көтөрүү – «Кассандра тамгасы» романынын негизги мүдөөсү. Бул иш адабият, философия, эстетика илимдеринде сөзсүз түрдө талдоону жана баа берүүнү талап кылат. Анткени азыркы адамзаттын алдындагы социалдык катаклизмдер акыл-эстин аша чабуусунан жаралуучу катастрофалар, дүйнөлүк цивилизация жок болуп кетүү коркунучу турат. Мына ушундай кырдаалдан, бул туңгуюктан чыгуунун кандай жол-жобосу бар дегенсийт.

Бул чыгармада Ч. Айтматов адам баласынын өзүн-өзү таанып билүү процесстеринин эң татаал баскычтарына, коомдун жана ойлоонун өнүгүшүнүн ички сырына, маңызына, закондоруна, генетикадагы теориялардын адамзаттын жашоосу үчүн ролуна жана биохимиялык мутагендик методдордун жеке адамдын психологиялык өнүгүш процессинин зор таасирине, менделизм менен дарвинизмдин концепцияларына, адам баласынын эмбриондук өнүгүшүнө бекер кызыкпагандыгын көрөбүз дейт айтматовтаанулуучу А.Акматалиев[1].

«Ч.Айтматов кандай гана көркөм дөөлөт жаратпасын андан дайыма күтүүсүздүктү, эч ким айта элек жаңычылдыкты жолуктурабыз. Бул феномен «Кассандра тамгасы» романында дагы бир жолу көрүндү. Романды жалпы дүйнөлүк адабияттын деңгээлинде кароо зарыл. Анткени анын адабий туундулары – бул көркөм өнүгүштөгү реформация, бүтүндөй

[1] Акматалиев.А. «Айтматов-космосу адамзат жана аалам» (соңку сөз ордуна). Китепте: Кассандра тамгасы. – Б.: Кыргызстан. 1996. – 232-б.

өзгөрүш»[2] деп белгилеп кеткен кыргыздын белдүү айтматовчуларынын бири К.Асаналиев.

Улуу жазуучу адабий чыгармаларында адамгерчиликти,эркиндикти, адам баласына урмат-сый көрсөтүүнү бийик сапат прогрессивдүү идея катары сүрөттөө боюнча чебер уста. Ал өзүнүн гуманисттик философиясын чыгармаларында гана туруктуу чагылдырбастан мезгилдүү басма сөздөргө берген интервьюларында изденүүнү башкы критерий катары карап келгендигин байма-бай кезиктирип жүрөбүз: Мисалы, жетимишинчи жылдардын башында эле Айтматов акыл-эс проблемасына кайрылгандыгын, «Ядролук курчоодогу акыл-эс» деген диалогунда: кантип эле көсөрлүк, акыл-эстен артык болсун, акыл-эстин бул жаңы дүйнөдө башка өтөөр кызматы, аткараар милдети калбай калсын?– деген суроо коюп кандайдыр бир үрөйдү учуруучу илимий ачылышты мисалга тартып ой бөлүшсө, «Дүйнөнүн жаңырыгы» – деген макаласында: Илимий техникалык революциянын таасири менен биздин сезимибизде, психикабызда, рухий турмушубузда жылыштар, өзгөрүүлөр болуп жатат. Деги илим өзүнүн кийгилишүүсүн акыр аягында токтотууга тийиш болгон дүйнөдө бир сырлардын сыры, ашып өткүс чеги болушу керек го дейм. Адамды лабораториялык жол менен жаратууга аракеттер жасалып жаткандыгы жөнүндө окуп же угуп калганымда үрөйүм уча түшөт, коркутат. Мына ушул үрөй учурган илимдин ачылышы «Кассандра тамгасындагы» Филофейдин жан сырында кеңири айтылат. Жасалма уруктандыруу менен жашыруун төрөлгөн адамдарды жаратуу жөнүндө ой биринчи жолу малды жасалма уруктандырууга салыштырмалуу келип чыккан,– дейт Филофей... адамды жасалма жол менен жаратуу маселесине киришүү менен эксперименталдык биология алда канча алыска кетти. Ошентип бул тема жазуучуну мурда эле ойлонтуп келгендигин байкайбыз. Автордун бизге айтайын деген ою-чыгармадагы Филофейдин Рим папасына жиберген катында өтө таасын билинип турат. «Анан ушул азыр биздин постиндустриялык (илимий-техникалык революциянын өсүп өнүгүшү) коомдо, ушундай абалды кантип жашырып коюуга болот?– жок болбойт, мындайды жашырып айтпай коюу адамзатка каршы, өзүбүзгө каршы жасалган кылмыш болмокчу» деп тынчсызданса, экинчи бир чыгармасында: «Роман бүгүнкү күнгө чейин бир кыйла жетилген, сыйымдуу адабий жанр бойдон калып келе жатат бирок анын алкагында, адам рухунда, коомдун, планетанын турмушунда болуп жаткан өзгөрүүлөрдүн глобалдуулугун сыйдырууга болбой калды, балким буга чейин болуп көрө элек, бардыгын өз кучагына камтый алчу адабий форма пайда болоор»[1].

Көрүнүп тургандай, жазуучу үчүн жаңы көркөм дөөлөт жаратууда мурдагысын тануу, жаңыча изденүүнүн, жаңыча форма, жанр издөөнүн зарылдыгы турган. Бул изденүү, албетте, сүрөткердин өздүк кредосуна, талантына жана адабий бай тажрыйбасына байланыштуу. Мындай изденүү

---

[2] Асаналиев К. Ч. Айтматов: «Шекер айылы жана аалам». Чыгармалар жыйнагы. – Ф., 1989. – 6-б.

[1] Айтматов Ч. Биз дүйнөнү өзгөртөбүз, дүйнө бизди өзгөртөт. – Ф., 1986. – 120-б.

дал ушул «Кассандра тамгасы» романында дагы таасын байкалды.

Мындай кадамга орус сынчысы Б.Евсеев да таң калганын жашырбайт: «Никогда еще действие произведений Айтматова не происходило целиком почти на Западе. Никогда еще не отрывался так резко от своей почвы каменный, степной и долинный человек Айтматов»[2].

Ч.Айтматов өзү да бул тезисти кандайдыр бир деңгээлде тактап, «Менин жазуучу катары калыптанышым кыргыз, казак жана орус адабиятынын таасири астында болуп өттү» деп айтканы бар[1].

Ооба, чындыгында бул бурулуш көптөрдү таң калтырды. Бирок биздин элде калетсиз айтылган «казанчынын өз эрки кайдан кулак чыгарса» деген макалы бар. Ал эми Аалам бүт адамзатка тиешелүү. Дүйнөнүн кайсы булуң-бурчу болбосун, болуп жаткан жаман окуядан адамзат жабыркайт. Ошондуктан чыгарманы батыш элдерине арналган деген көз карашка кошула албайм. Мага белгилүүсү – Айтматов адам баласынын жан дүйнөсүн, космостой бийиктиктен изилдейт.

Ошондой эле жаңычылдыкты орус сынчысы, көрүнүктүү айтматовтаануучулардын бири Г. Д. Гачев: Айтматовдун калеминен жаралган көркөм дөөлөттөр, өзүнүн проблематикалуулугу, актуалдуулугу жана новаторлуулугу менен жыйырманчы кылымда эле айырмалана баштады»[2] деп жаңыча чыгарманын жаралышын күткөнсүгөн. Ошентип мезгил жеттиби, айтор азыркы адамзаттын алдындагы социалдык катаклизмдер, акыл-эстин аша чабуусунан пайда болчу катастрофалар, дүйнөлүк цивилизацияны өз колубуз менен жок кылуу коркунучу турган мына ушундай учурда, экзистенциялык кырдаалдан чыгуунун жол жобосун калк калчоосуна таштаган чыгарма пайда болду.

Теманын илимий жактан изилдениш даражасы.

Романист – алгачкы жолу, менин билишимче (З.Ш.), жер менен космостун байланышын кеңири жана ишенимдүү түрдө чагылдырып, көркөм ойлоонун бийик деңгээлине жетише алды. Ырас, космосту сүрөттөө жазуучунун «Кылым карытаар бир күн» романында деле ишке ашырылган. Тактап айтканда бул кийинкисине салыштырмалуу эпкин гана болчу, бул жолу Айтматов окумуштуу Филофейдин көзү менен бүтүндөй жер жүзүнүн бардык булуң-бурчтарына назар таштады. Ошентип, жазуучу өз ааламын, өз космосун түзө алды. Демек, мындай алып караганда жердеги жашоого, анын ээсибиз деп жүрүшкөн адамдарга да аалам алкагында көз жүгүртүп, бүткүл адамзаттын чечиле элек маселелерине, глобалдык проблемаларына көңүл буруунун өзү дегендик эле. Дүйнөнү жаңыртууга, жаңыланууга да саресеп салып, келечек ээлерине дүйнө жаңырыгын, дүйнө коркунучун, кабарлоо максатында, алдыдагы глобалдуу проблемаларды чечүүгө планетаны көздүн карегиндей сактоого чакырык эле.

Роман окурмандык кызыкчылык үчүн гана окулуп коюлучу чыгарма эмес. Бул чыгарма Айтматовдун мурдагы көркөм дөөлөттөрүнөн

---

[2] Евсеев Б. Мёртвая сова на мавзолее. // Знамя. – 1994, декабрь.
[1] Айтматов Ч. Ответственность перед будущим // Сов. Киргизия. – 1967. – 13 октябрь.
[2] Гачев Г.Д. Ч. Айтматов и мировая литература. - Ф.: Кыргызстан. 1982. – С. 284.

айырмаланып, жазуу манерасы башка ойлордун көркөм синтези романда публицистикалык-философиялык ыргакта жазылып, каармандардын ар бирине кеңири психологиялык анализ берилип олтурат[3]. Гуманисттик философиясын көркөм туюнтууда жазуучу мифтик легендаларды чыгармаларында зергерлик менен ширетип ага жаңыча мазмун, жаңыча түс берсе, «Кассандрасында» болсо илимий фантастика аркылуу өзүнүн эксперименталдык идеясын ишке ашырат. Албетте, бул жерде, Айтматовдун көркөм ааламында фантастикага орун берилгени менен ал мифтик негизде жаралгандыгын таанууга болбойт[1]. Муну романдын эпиграфы катары кабыл алынган байыркы грек мифологиясынан Кассандра жөнүндөгү кыскача саптар далилдеп турат.

Айтматовдун чыгармаларына дайыма байкоо жүргүзүп келген мейли жөнөкөй окурман, мейли сынчы-окумуштуу болсун, анын мурда басма сөз беттеринде берип жүргөн маектериндеги «бергенден бере элегим, айткандан айта элегим көп» деген убада-сөзү төгүн жерден айтылбагандыгына ушул романды колуна алып окуп чыккандан кийин ишенет. Роман окууга оор, стили интеллектуалдуу, илимий терминдердин жыш колдонулушу менен айырмаланат.

Мурда кыргыз романдарында сюжеттер тигил же бул чөйрөнүн, тарыхый инсандардын же адамдардын айланасында, башкача айтканда, коллективдик же жеке каармандардын айланасында изилденип, чагылдырылып келсе, «Кассандра тамгасы» романында бул проблема жалпы адамзаттык, планетардык деңгээлге чейин өсүп чыкты.

Симметрия жана гармония романдын семантикасын ачууда кызмат кылат. Ч.Айтматов стеоротиптүүлүктү чануу жөнүндө өзү да, сынчылар лирикалык же лирикалык-философиялык же болбосо поэтикалык деп эсептеген прозаны жазып жүргөн «мен акырындап прозадан накта кызыгым тарап баратканы таң калыштуу. Көркөм китептерден мен азыр философиялык адабиятка же илимий документ катары накта иштиктүү прозага ыклас коём»[2] деп айтканы бар. Иштиктүү проза анын «Кылым карытаар бир күн» романындагы паритет – космонавттар жөнүндөгү фантастикалуу бөлүмүндө биринчи жолу колдонулат. Мында жазуучу газеталык-публицистикалык ыкманы, экспериментинен өткөргөн. Ч.Айтматовдун «Кыямат» романы «Кылым карытаар бир күн» романынын идеялык мазмунун андан ары улады, тереңдетти. «Кассандра тамгасынын» публицистикалык аналитикалык жанрда жазылышын, коомдук саясий жана нравалык эстетиканын социологиянын, психологиянын учурдагы себептерине байланыштуу кароо кажет.

Изилдөөнүн предметтик негизи жана илимий булактары болуп адеп-ахлак маселелеринин глобалдуу социалдык көйгөйлөрдү жаратуу коркунучун Ч.Айтматовдун «Кассандра тамгасы» романы аркылуу көркөм

---

[3] Кацев А.С. Возвращение Ч.Айтматова: Беглые заметки о новом романе писателя // Слово Кыргызстана. – 1994. - 1 ноябрь.

[1] Мукасова А. Ч.Айтматовдун «Кассандра тамгасы» романындагы реалисттик идеялардын фантастика аркылуу чагылдырылышы. Ч.Айтматов жана кыргыз руху. – Б., 2004. – 68–75б.

[2] Айтматов Ч. Биз дүйнөнү өзгөртөбүз, дүйнө бизди өзгөртөт. – Ф., 1986. – 49б.

сүрөттөлүшүн анализдеп чыгуу саналат. Бул чыгармада адамдын адамдыгын ачуу, татаал дүйнөнүн образын түзүү проблемасы көтөрүлөт. Ошентип публицистика менен философиянын синтезинде Айтматовдук курч дүйнө таануу калыптанат. Романдын маселелерди чагылдыруудагы аналитикалуулугу психологиялык философиянын терең жана чебер өнүктүрүлгөнүнө байланыштуу. «Психологиялык көркөм анализ жазуучунун чыгармачылыгынын эң күчтүү жагы дейт – А.Акматалиев,– Айтматов адабиятта көркөм психологиялык анализдин жаңы көп тармактуу мүмкүнчүлүктөрүн ачты. Инсандын психологиясы – бул деген Айматовдун накта көркөм ачылышы»[1].

Ойчул жазуучунун адамзаттын эртеңки келечеги үчүн жүрөк өйүгөн гуманисттик жаркын идеялары «Кассандра тамгасы» деп табышмактуу да, татаал да, мурдагы чыгармаларынан түп тамырынан айырмаланган, жаңыча сюжеттик курулушта жазылган романындагы адеп-ахлак жөнүндөгү маселелер менен глобалдуу социалдык проблемалардын изилденишинин өзү да иликтөөнүн актуалдуулугун далилдеп турат. Автордун фантастикалык сюжетке кайрылышы – анда миф, реалдуу турмуш үчөөнүн аралашып жашашы сыяктуу түйүндүү маселелердин чечилиши, мифтин аткарган кызматы, кыргыз турмушунан таптакыр алыс окуянын, турмуштук сюжеттин көңүлдүн борборуна алынышы, бирок идеялык негиз улуттук кыртыштан алыстабагандыгы жана башка проблемалардын илимий негизге алынышынын өзү жетишерлик курч проблемалардан. Жана ошону менен бирге эле роман окурмандарды кайдыгер калтырбай жандуу реакция туудуруп, оң-тетири пикирлерди пайда кылышынын өзү дагы көтөрүлгөн теманын бүгүнкү күн үчүн өтө актуалдуу экендигинен кабар берет[2].

Изилдөөнүн принциби катары чыгарманын идеялык түзүлүшүнө жараша салыштырма-аналитикалык ыкма колдонулду. Анализдөө учурунда чыгарманын сюжеттик мазмунун адабий иликтөө алкагынан чыгып, адамзат жашоосунда бири-бирине чырмалышкан психологиялык, философиялык жана алардан пайда болгон социалдык сферадагы проблемалардын ажырагыс биримдигинде кароого аргасыз болдук.

Иштин негизги объекти катары Ч.Айтматовдун 1996-жылы «Кыргызстан» басмасынан жарыкка чыккан «Кассандра тамгасы» романыны алынды. Ошондой эле диссертацияда изилдөөнүн методу катары чыгарма жөнүндө биз карап жаткан маселелер боюнча теориялык-сындык эмгектер жана жазуучунун башка чыгармалары менен аргументтүү салыштыруу үчүн пайдаланылды. Нравалык философия, философиялык энциклопедия, дүйнөнүн энциклопедиясы, географиялык энциклопедиялар колдонулду. Эмгекти жазууда орус жана чет тилдеринде жарыкка чыккан адабият таануу, философия жана психология илиминдеги илимий-теориялык китептерге, кыргыз адабият жана социология, психология илимдериндеги илимий теориялык эмгектерге, социология боюнча жарыяланган маалыматтарга, адабият илиминдеги айтматовдун

[1] Айтматов Ч. Чыгармалар жыйнагы. 8-том. – Б.: Бийиктик. 2008. – 548-б.
[2] Мирошенко Е.А. Миротворчество позднего Ч.Айтматова // Вестник Евразийского университета. – 1997. - №7. – С. 57.

чыгармачылыгына карата айтылган илимий-теориялык пикирлерге, анын ичинен кыргыздын белгилүү айтматовтаануучуларынын олуттуу эмгектерине таяндык. Ушулар менен бирге эле, сөзсүз түрдө, улуу сүрөткер жана ойчул Ч.Айтматовдун берген интервьюларындагы даанышман пикирлер бизге негизги багыттоочу кызмат өтөдү.

Изилдөөнүн методологиялык негизин, биринчиден, иштиктүү прозанын жанрдык составын аныктоодо анын практикалык жана теориялык принциптерин иштеп чыккан эл аралык, орус, түрк тилдүү элдердин тажрыйбалары түзөт. Атап айтканда, Ф.Достоевский, Г.Гачев, К.Асаналиев,Ч.Жолдошова, А.Акматалиев, Л.Үкүбаева, Р.Рахманалиевдин илимий жыйынтыктарына таяндык. Экинчиден, дүйнөлүк философ, психолог, этимолог, социолог, лингвист жана мифологдордун негизги жоболору баалуу кызмат өтөдү.

Изилдөөнүн максаты жана милдети. «Кассандра тамгасы» романынын жанрдык табияты, өзгөчөлүктөрү, стилдик мазмундун семантикасы, стилдик кубулушу, сюжет куруу проблемасы, реалдуулук менен мифологеманын биримдиги жана айырмасы сыяктуу шарттарды аныктоо менен философиялык туюнтманын маңызы иликтөөгө алынат. Бул **максатты** жүзөгө ашыруу үчүн төмөнкүдөй **милдеттерди** аткаруу зарылдыгы туулат:

- бизге чейинки такталып-талданган көз караш-пикирлердин негизинде романдын идеялык тематикалык мазмунун, автордун ой максатын тактоо үчүн илимий-теориялык ачылыштар жана маалыматтардан кабар берүү;
- романда көтөрүлгөн глобалдуу проблемалар менен адеп-ахлак маселесинин чечилишине негиз болгон шартты көрсөтүү;
- жазуучу койгон проблемаларды илимий фактылар, маалыматтар аркылуу тактоо, аныктоо;
- адамзат жана аалам маселеси түбөлүктүү тема экендигин бүгүнкү жашоонун, адам тагдырынын оош-кыйыш көрүнүштөрүн миф, реалдуулук, фантазиянын негизинде анализ жүргүзүү.

Илимий иштин практикалык мааниси эмгекте азыркы адабият, философия, экология, социология жана жалпы адамзаттык адеп-ахлак проблемаларын илимий талдоого аракет жасалат. Ошондой эле адабияттагы жана философиядагы проблемаларды аналитикалык жол менен изилдөөгө алышы жагынан баалуулугу катары бул эмгекте чыгарылган илимий корутундуларды, конкреттүү жыйынтыктарды, адабият таануу илиминде философия, психология, социология, футурология (алдын ала болжолдоо илими), антропология (адамдын жан дүйнөсүн изилдөө илими) биздин мамлекетибиздеги жаңы терминдер) тармактарында, жогорку окуу жайларында, мектептер үчүн окуу китептерин түзүүдө, колдонууга боло тургандыгын белгилөөгө болот.

Диссертациянын илимий жаңычылдыгы эмгекте «Кассандра тамгасы» романынын жанрдык өзгөчөлүгү, автордун жекече стили, композиция-сюжеттик курулушу, философиялык, нравалык, экологиялык

глобалдуу проблемалардын көңүлдүн борборуна алынышы, коюлган проблемалардын функциялары, образдардын эволюциясы, алардын пайда болушуна негиз болгон теориялык өбөлгөлөр жөнүндө кеңири маалымат берилиши, жаңы теориялык нукта, жаңы көз караште анализдөөгө алынды. Окуянын чечилишине шарт түзгөн мифтин, анын ичинен – эсхатологиялык мифтин колдонулушун жана анын жазуучунун айтайын деген идеясына жардам бергендигин чечмелөө башка эмгектерде изилденбегендине байланыштуу биринчи жолу каралды. Ошондой эле чыгармада көтөрүлүп чыккан идеянын мазмунун ачуудагы биосфера, космополитизм жана фантастикалык сюжеттин функциясын биримдикте карап анализдөө – илимий-теориялык аспекттин жаңы усулу деп эсептөөгө негиз бар.Ушулардын бардыгын бирдиктүү, комплекстүү кароонун өзү илимий иштин жаңычылдыгын билдирип турат.

Коргоого алып чыга турган негизги жоболор:

- Адеп-ахлак маселесин көркөм чагылдыруудагы алгачкы аракеттердин объективдүү жана субъективдүү шарттарын тактоо;
- образдар системасын баяндоодогу көркөм сөз каражаттары;
- адамзат, аалам, коом маселелерин реалисттик сүрөттөөнүн этаптары жана алардын салыштырылышы.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы: диссертация КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кыргыз адабияты бөлүмүндө аткарылды. Диссертациялык иш автордун 2000-жылдан берки изилдөөлөрүнүн жыйынтыгы. Автор тарабынан Бишкек шаарында өткөрүлгөн илимий конференцияларда темага байланыштуу бир канча илимий баяндамалар окулган. Иш институттун Проблемалык кеңешинде жана Окумуштуулар кеңешинде, ошондой эле Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты кафедрасында кошумча талкууланып, оң баасын алган.

Ишти изилдөө жылдарында автор тарабынан жазылган 12 илимий макала 1994-жылдан бери Кыргызстандагы ЖОЖдордун илимий журналдарында жарык көрүп, диссертациянын негизги мазмунун чагылдырат.

Иликтөөнү жүргүзүүдө романдарды талдоого комплекстүү мамиле кылуу, көркөм табылгаларды салыштыруу, типтештирүү ыкмалары колдонулду.

Диссертациялык иштин структурасы. Иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутунду жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

Изилдөөнүн негизги мазмуну диссертациялык иште чыгарманын темасында камтылган нравалык маселелер, адам пейили, учурубуздун көйгөйлүү проблемаларын чечмелөөгө арналгандыгы менен изилдөөдө жазуучунун дал ушул романы менен эмнени айткысы келген, дегеле романдын жалпы түзүлүшү, стилдик өзгөчөлүгү, жанрдык талабы, аны

аткара алган автордун чеберчилигин ачуу милдети коюлган. Ч.Айтматов бул романда эң татаал проблеманы – адамзаттын нравалык көр сокурлукка берилгендигин, ошондой абалдан улам өзүн өзү жок кылуу коркунучу алдында тургандыгын, жалпы адамзат керт башына жамандык чакырып жаткандыгын көрсөтүүнү максат кылган жана Филофей, Руна Лопатина, Роберт Борктун образдары аркылуу чебер ачып бере алган. Катастрофа болгондо да адамзат өзүн өзү жеп жаткандыгын көрсөткөн. Р.Рахманалиев айткандай: роман эскертүү, роман эксперимент, роман болжолдоочу, болуу менен бирге адамдардын руханий дүйнөсүнүн, дүйнөнүн, ааламдын талкаланып баратканын эскерткен философиялык чыгарма.[1] Жазуучунун бул чыгармасы башка чыгармаларынан айырмаланып, реалдуу турмуштагы дүйнө жүзүнүн төрт бурчуна тиешелүү глобалдык проблемаларды көтөрүп чыккандыгы менен баалуу. Бул чыгарма адамзат рухунун эволюциясындагы жаңы кадам катары баалуу. Бул чыгарма түбөлүктүүлүктү түптөө боюнча жол көрсөткүч. Мына ушундай апокалипсистик мотивди чагылдырган Ч.Айтматовдун биз иликтөөгө алган романы Адам тагдыры, адамдын маңдайына жазган жазмышы жөнүндө айтып келип адамзатты ойлонууга чакырат. Автор өзүн кыйнаган, өзүн түйшөлткөн ойлорду футуролог Р.Борктун келечек тууралуу ойлонуусу, Филофейдин Рим папасына жөнөткөн каты аркылуу, гуманист жазуучу катары тынчсыздануу менен билдирген. Бул чыгарма Кыргызстанда футурология илимин негиздөөчү чыгармалардын алгачкысы. Илимпоздор изилдеп жаткан космостогу нурлар азырынча гана белгисиз. Ал эми аны «зондаж нурлар» деп атоо, эненин ичиндеги түйүлдүктүн коом үчүн «пайдалуу» же «пайдасыз» экенин айтып берүү да азырынча гипотеза, метофара. Акыл эс трагедиясы чыгарманын өзөгүн түзөт. Чыгарманын сюжети: бул сапар да иш, айтылган сөздөн, сөздүн өзүнөн башталды деп инжилдик мотивди колдонуудан баштайт. Сөз эмне жөнүндө болмок, Филофейдин Рим папасына космостон кайрылган каты Трибюн газетасынын кызматкерлерин дүрбөлөңгө түшүрөт. Каттын Рим папасына жөнөтүлүп, ал эми анын мазмуну менен элди тааныштыруу милдети Американын Трибюн газетасынныын редакциясына жүктөлгөндүгү жөн жерден эмес. Биринчиден, Рим папасынын бүткүл дүйнөлүк коомчулуктун алдындагы кадыр-баркы жана жоопкерчилиги баарыбызга жакшы белгилүү анын сөзү да адамдарга ошондой деңгээлде таасир этээри бышык. Экинчиден, Америка демекчи, бардык мезгилдин жана элдердин эң күчтүүсү, дүйнөлүк цивилизациянын эң өнүккөн борбору катары, атайын тандалып алынган. Ошентип, Филофей космостон Трибюн газетасына кабар-факс жиберди. Газетанын баш редактору эмне кылаар айласын билбей калды, кичине кечиксе эле, башка гезиттер чоң сенсация катары жарыялап салышмак. Анын үстүнө бул кабарды жарыялоо сыймыктуу да, ошону менен эле бирге түйшүктүү да эле. Бул иштин аягы кандай болоор экен деп, ийри олтуруп, түз кеңешип, бир

[1] Рахманалиев Р. Философия творчества: Избранные труды. – М., 1999. – С. 697–699.

келген «шансты» колдон чыгарбай жарыялап салалы дешти Трибюнчулар. Деги бул эмне деген кабар-факс эле?Филофейдин эксперименттик методу башкача айтканда илимий ачылышы космостон зондаж нурду жиберүү менен, энелердин маңдайындагы пигменттик тактар аркылуу, эненин курсагындагы түйүлдүктүн «коом үчүн пайдалуу», «коом үчүн пайдасыз», экендигин билүү жана эненин курсагындагы түйүлдүк өз тагдыры кандайча болоорун, эненин ичинде олтуруп алып билүүсү эле. Эгерде ал түйүлдүктү жашоодо жаман тагдыр күтүп жатса, ал өз энесине кабар бере алат, мен төрөлбөй эле коёюн деп, тактап айтканда жарык дүйнөгө келүүгө каршылык көрсөтүү жөндөмдүүлүгүнө ээ болот. Филофейдин теориясы, асманда өмүр бою жалгыз күнгө, жанаша дагы бир күн пайда боло калса, адам баласы үчүн кандай күтүлбөгөн окуя болору сыяктуу эле, элди, ошондой таң калтырды. Бул ачылыш элди бир топ дүрбөттү. Филофей жашоодон баш тарткан түйүлдүктү, «Кассандро эмбрион» деп, ал эми энесинин маңдайындагы такты «Кассандра тамгасы» деп атайт. Ал эми Филофейдин кайрылуусунун кыскача мааниси төмөнкүдөй эле. Тагдыр экен мага окшогон бир жупуну пенденин жаралып келаткан жандын-адам эмбрионунун рефлекциясынын мурда белгисиз сапатын таанып-билсин деп буюруп коюптур. Анын ачылышы жана бар экендигин туюнуу бизди Кудайдын кудуретинин жабык сырларына мүмкүн катары жакындатат. Менин жолум болуп буга чейин билинбей келген бул рефлекцияны эксперимент жолу менен таап чыктым жана муну мен адам баласынын эволюциясын өркүндөтүүдөгү жаңы мүмкүнчүлүк катары карайм. Адам түйүлдүгү курсакта өнүгө баштаган алгачкы жумаларда келечектеги жашоодо аны эмне күтүп турганын сокур сезим менен билүүгө жана келечектеги тагдырына өзүнүн мамилесин билдирүүгө жөндөмдүү деп мен ишенимдүү айта алам. Эгерде бул мамиле жаман болсо анда келечекте жарык дүйнөгө келүүгө эмбриондордун каршылыгы пайда болот. Бул белги боюна бүткөн эненин маңдайындагы кичинекей сепкил тактан билинет[1].

«Кассандра тамгасы» романында сүрөттөлгөн окуялардын логикасын уласак,анда космостон жиберилген тапкыч нурлар аркылуу түйүлдүктөр энесинин курсагында жатып алып жашагысы келбесин билдирүүсү,биз адамдарды ойлонтууга тийиш. Анткени туулгусу келбеген эмбриондордун саны күндөн-күнгө өсүүдө. Кассандро-эмбриондор эмнеден коркушат? Алар биз басып өткөн жолдорду баскылары келбейт.

Мына ушул үрөй учурган Филофейдин теориясын жарыялаган Трибюн газетасы дүйнөнүн төрт бурчуна сенсация катары тарап окулуп талаш-тартыштарды жаратып жаткан мезгилде мындай шумдуктуу ачылыш жөнүндө илимпоз-футуролог Роберт Борк самолётто учуп баратып телефон аркылуу кабардар болот. Романды талдоодо сюжеттик жана композициялык төмөнкүдөй линияларды белгилөөгө болот. Чыгармада композициялык жактан адабияттагы салттуу жана шарттуу ыкмалар колдонулган. Роман башталыштан, өнүгүүдөн, Филофейдин

[1] Айтматов Ч. Кассандра тамгасы. – Б.: Кыргызстан. 1996. – 16б.

каты жарыялангандан кийинки окуялар, Роберт Борк менен Оливер Ордоктун диалогу, кульминациядагы окуялардын чечилиши, Филофей менен болгон түз эфир, Филофейдин өлүмү, ошондой эле эпилог катары Филофейдин Энтони Юнгерге таштаган жан сыры берилет. Бул бөлүк, башкача айтканда жан сыры романдын тулку боюна анын сюжеттик маңызына, өзөгүнө куп келишкен бир бүтүн чыгармадай же новелладай туюлат. Бул бөлүмдө романдын негизги бөлүгүндөгүдөй терминдер жыш колдонулбай, каармандын турмушу, инсандын трагедиясы, кайгысы, сүйүүсү айтматовдук көркөмдүктө жазылган. Ошондуктан бул бөлүмдү романдан өзүнчө бөлүп карай албайбыз, себеби ал романдагы сюжеттик линияны ар тараптан толуктап, өнүктүрүп турат.

Романда автордук баяндоо негизги композициялык каражат катары колдонулат ошондой эле кат формасы диалог-монологдор берилет. Салыштыруу агартуулук символика да кездешет. Чыгармадагы ачарчылык, жакырчылык, аракечтик, таш боордук, теңсиздик, аба ырайынын катаал шарттары, сел, жер көчкү, жер титирөө, кургакчылык, суу каптоо жана ушул өңдүү проблемалардын келип чыгышы «Адам» деген улуу заттын кетирген кемчиликтеринен, жүргүзгөн иштеринин кесепетинен пайда болуп олтурат. Ошондуктан бул чыгарманы проблемалардын уюгу десек да жаңылышпайбыз. «Иш» жалпысынан адам, адамзат, коом жана анын жасаган иштери, ойлору жөнүндө жазылды. Айтылып жаткан проблемалар, маселелер ушул эле романда көтөрүлө калган жок,»Ак кемеден»баштап акыркы чыгармаларына чейин айтылып, жазылып жүргөн көйгөйлөр. Романдын жанры, жазылышындагы али бизге толук тааныш эмес стили окурмандар арасында да, өзгөчө Айтматовду изилдеген сынчы-окумуштуулар арасында да, ар түркүн пикирлердин жаралышына алып келди. Ошондой эле чыгармадагы көтөрүлгөн проблемалардын глобалдуулугун эске албай туруп, ар бир элдин жеке турмушуна, жеке тагдырына тийиштик кылган... ичкен кудугуна түкүргөн, жазуу кереметинен ажыраган жазуучу катары санагандар да болду. Бул көрүнүш «Кыямат» романы жарык көргөндө деле болгон. Кээ бир сынчылардын тескери пикирлерине карабай роман эң жогорку баага арзыган. Анда сынчы-окумуштуулар Айтматов менен Булгаковдун инжилдик варианттарынын стилдик жана мазмундук айырмачылыктары тууралуу жазышкан. Айтматов «Кыямат» романында инжилдик мотивди колдонуу менен динге таптакыр башкача көз караш менен, кароого үндөгөн жакшы көркөм табылганы (З.Ш) киргизгендигин, Авдий сүйүктүү каарманга айланганын кантип танабыз. Бирок мындай кубулуш Айтматовдун эң биринчи чыгармаларынан бери эле келе жаткан дарт. Анын ар бир чыгармасы талаш тартыш туудура, адабий окуя катары баалана жүргөндүгү жаңылык эмес. Роман жарык көргөндөн көп өтпөй «Литературная газетасында» талкуу кызуу жүрдү. Кээ бири романдын окуясы ишенимдүү сүрөттөлгөн эмес, образдар жакшы иштелген эмес, батышты туурап кеткен, курулай тууроо, улуттук кыртыштан четтеген, бирок батыштын жазуучусу болгонго жетише алган жок дешип, Б.Евсеев, Н.Бондаренколор айтышса, башка адабиятчы-сынчылар В.Коркин,

В.Сердюченко, Р.Рахманалиев, К.Асаналиев, А.Акматалиевдер, тескерисинче «Кассандра тамгасы» адамзаттын алдына глобалдуу маселени коюп, ой-жүгүртүүгө түрткөн, роман эксперимент, роман эскертүү деп аташып, Айтматов эсхатологиялык миф аркылуу азыркы жалпы адамзаттык проблеманы чече алгандыгын аргументтүү мисалдар менен далилдешкен. Мени түйшөлткөнү орус сынчысы Владимир Бондаренконун сөздөрү болду[1]. «Ак ийилет бирок...» деген темада ага каяша жаздым. Эми чыгарманы кабыл алгысы келбеген кээ бир окурмандарга: «Истина ничуть не страдает от того, если кто-либо ее не признает» деген Шиллердин сөзү жүйөөлүү болоор. Анткени ар бир адамга жагуу, ар бир адамдын купулуна, көңүлүнө толуу оңой-олтоң иш эмес.

Негизинен чыгарма «антиорустук» эмес, «антиамерикалык» чыгарма. Анткени башкы оң каармандар Борк менен Филофейдин өлүмүнө да дал мына ошол америкалыктар себепкер болуп олтурбайбы. Анан да Бондаренконун, Филофей почему-то направляет на имя «Ею святейшества Папы Римского» и эксклюзивно через американскую газету «Трибюн» деп чабал окуучудай түкшүмөлдөшү кызык. Америкалык цивилизация дүйнөдөгү цивилизациянын ичинен эң өнүккөнү жана коркунучтуусу экенин, Америка азыркы цивилизациянын жеткен бийик чокусу катары символикалуу түрдө алынгандыгын кантип танабыз. Ал эми Рим папасынын бүткүл дүйнө жүзүндөгү адамзат алдындагы азыркы жана кийинки аброю жөнүндө айтпаса да түшүнүктүү. Бул адамдын аброюн, ал киши оо дүйнөгө ат салганда өз көзүбүз менен көрбөдүкпү. Учурдагы коом жана жеке адам, жаратылыш жана адам, өмүр жана өлүм, жашоо жана сүйүү, эски жана жаңы, жамандык жана жакшылык, адамгерчилик жана нааданчылык сыяктуу маселелерди «Кызыл жоолук жалжалым», «Бото көз булак», «Ак кеме», «Көздөн учкан көк жээк» повесттеринде, «Кылым карытаар бир күн», «Кыямат», «Кассандра тамгасы» романдарында чоң философиялык күч менен чечип берген. Мына ушундай мончоктой тизилген улуу философиялык чыгармалары аркылуу автор ар башка турмуштук кырдаал менен окурмандарын аң-сезимин өстүрүү, тарбия берүү, эрктүүлүк, тазалык, сабырдуулук, кайрымдуулук деги койчу адам баласына зарыл болгон бардык асыл сапаттарга ээ болууга үндөгөн, ийгиликтерге түрткөн бийик көркөмдүктөгү айтматовдук искусствону жараткан.

Автор койгон азыркы замалыбыздын түрлүү проблемалары, изилдөөнүн жүрүшүндө түрдүү маалыматтар, фактылар менен ачылып берилди. Маселен, мифтин колдонушу, эмне үчүн жазуучу дайыма бүт чыгармаларында мифти колдонот, ал эми бул романында эсхатологиялык мифти колдонушу, анын мааниси, Кассандра мифи, Филофейдин тагдырын ачкан илиминин натыйжасын көрсөтүп берүү үчүн керектигин, тагыраак айтканда, жазуучунун максатын ишке ашырууга жардамдашкандыгы, аталган миф романдын проблемасын чечүүдө чоң роль ойногондугу анализдин

[1] Бондаренко В. Чингиз не помнящий родства//Наш современник. – М., 1995. - №4. – С. 138–146б.

натыйжасында чечмеленди. Кыскасы, фантазия менен реалдуулуктун айкалышуусунан куралган бул чыгармада автор планетардык масштабда ой-жүгүртүүгө аракеттенип, учурдагы жана келечектеги адамдар үчүн өтө керектүү маселелерди күн тартибине курч койгон. Айтматов ошол жылдардагы ачуу чындыкты өз учурунда, тайманбай, ашкере ачык жазып чыгышы, өз чыгармачылык жолундагы эң чоң ийгилик деп түшүнөбүз. Романдын жанрдык өзгөчөлүгү жөнүндө адабиятчы К. Асаналиев мындай деген: «Бул роман-ой, философия, азыркы заман жөнүндө ой-жүгүртүү». Ошондуктан ал образдын эволюциясын изилдебейт. Ч.Айтматовдун чыгармачылыгынын ийне-жибине чейин изилдеп келген адабиятчынын, бул кортунду пикиринде чындыктын үлүшү бар. Мына ушундай бир четинен сюжеттик түзүлүшү татаал, тематикасы мурдагы чыгармаларынан түп тамырынан айырмаланган, публицистикалык стилде жазылып, философиялык ойлорго толгон, «улуттук кыртышына шек кеткен» чыгарма. Ушундай татаалдыктарга карабастан, адам, аалам, космополитизм, нравалуулук, тууралуу өзүбүздүн ой пикирди айтууга аракеттендик..

Чындыгында роман философиялык категорияларды камтыган жана ага публицистикалуулук, аналитикалуулук мүнөздүү. Ал бүгүнкү цивилизация менен акыл эстин чектен чыгуусунан келечекке тийгизүүчү тескери кесепети, анын негизинде болуучу дүйнөлүк апакалипсис-эсхатология жөнүндө эскерткен роман метофара. «Турмуш чындыгы ушунчалык коркунучтуу болушу мүмкүн аны бир гана мифтик же фантастикалык образдардын жардамы аркылуу чагылдырууга болот»,– деп А.В.Лосев белгилегендей, жазуучу да маселени чечүүдө дал ушундай жолду тандап алган. Жөн жеринен жазуучу, «Миң сан жылдык тарых менен эволюцияны, биздин өтмүшүбүздү, азыркыбызды жана алыскы болочогубузду өзүнө камтып, жарыкчылык болумуштун бир укмуш уюткусундай болгон адамдын акыл эси өз колу менен көргө түрткөн ушундай жанкечти максат үчүн кызмат кылууга жаралган беле»,– деп глобалдуу масштабдагы маселени көтөрбөйт. Азыркы мезгилде дүйнө элдери татаал саясий-экономикалык, экологиялык кырдаалда жашап турарын, пайда табуу үчүн, жаратылышка бир беткей мамиле жасап, аны жабыркатып жатканын айтат. Адамдардын негизги максаты акча табуу, пайда табуу, бир сөз менен айтканда пейилдин бузулушу прогресстин болуп көрбөгөндөй тез өсүшү, автордун жан дүйнөсүн кыйнап келген. Ошондуктан жазуучунун жан дүйнөсүнө тынчтык бербеген сюжеттен сюжетти, китептен китепти жаратып жүргөн «канткенде адам уулу-адам болот» деген жүйөөлүү суроону улантуу менен бирге, дагы бир актуалдуу жана глобалдуу проблеманы: «Канткенде адам баласын алдыдагы кыяматтан, алааматтан сактап калуу керек?»-деген маселени козгогондугу менен көңүлдү бурат.

Жазуучунун «Кылым карытаар бир күн» романы менен «Кассандра тамгасында» диний идеологияга көбүрөөк токтолгонун көз жаздымда калтыра албайбыз. Дин бул-адам баласынын рухий турмушун гүлдөтө турган күч. Диндин касиети – бириктирүү. Дин адам баласын боорукерликке, илим-билим алууга үндөп, кайрымдуулукка,

мээримдүүлүккө жетелесе, анда эч кимге жолтоо кылбайт,-деп жазуучу баса белгилеп кетет.

«Кыямат» романын кунт коюп окуган адам Иисустун өзүнүн да белгилүү бир өлчөмдө атеисттик көз карашы бар экендигин байкайт. Анткени автор библиядагы Иисустун окуясын мурдагы диндик алкакка эмес, бүгүнкү күндүн көз карашына дал келтирип жазган. Ошон үчүн автор өзүнүн интервьюларынын биринде Иисусту Кудайга барыш үчүн эмес, ал аркылуу адамга барыш үчүн колдондум деп ачык айтканы бар. Албетте, автор кудай деген сөздү акыркы чыгармаларында көп айтуудан чочулабайт. Анткени, Кудай деп койсо эле чыгарма дин жыттанып калбасына ал толук ишенген. Ошол себептүү анын Авдийи да, Иисусу да, өздөрүнүн сөздөрүндө «Кудайды» көп айтышканы менен, ой-пикирлеринин негизги жыйынтыктарында жана корутундуларында диндик Кудайды эмес, Адам Кудайды бийик көтөрүшөт. Анткени азыр «адам» өзүн өнүктүрбөсө, өзүнүн арам ойлорун ооздуктабаса, өзүн тарбиялабаса өтө кеч болуп калат. Канткенде адам уулу адам болот?[1] Дүйнөдөгү болуп жаткан окуялар, ал турсун күнүнө гезит бетине жарыяланып жаткан экологиялык катастрофалар, социалдык проблемалар дагы азыркы цивилизациянын кризисин аныктап жатпайбы. Ушул кризистер курчуган шарттарда жарык дүйнөгө ымыркайдын келиши чын эле, мина койгон талаага келе жаткандай сезилет. Бирок кайда ал, ошол мина коюлган талаа, жашоонун кайсы чектеринде жашырынган? Адамдын ой санаасындабы, иш аракетиндеби, дүйнөлүк илимдердеби же күнүмдүк иштердеби, сөөмөй менен көрсөтүү мүмкүн эмес. Москвада демонстраттардын кагылышуусу болуп, бир кыз өз жанын өзү кыйды. Ал көпчүлүктүн алдында өрттөнүп өлдү. Анын жанындагы жигиттин колунда «Адам жарык дүйнөгө курал жасап чыгаруу үчүн туулган эмес!» деп жазылган плакат бар эле. Кантип согуш менен курал-жарактын салтанаты акыл-парасатка үстөмдүк кылып келаткан сандаган кылымдардан бери адам жаңы жарыя айтууга умтулуп келаткан нерсени плакатка өз колу менен жазбай коё алсын.

Келечекте адамдын тагдыры кандай болот? деген суроого биз түз эле аба ырайын айткандай «прогноз» бере албайбыз. Муну мезгил көрсөтөт, мезгил таразалайт, жана ал биринчи кезекте адамдардын өздөрүнөн, экинчиден объективдүү жана субъективдүү факторлордун негизинде болот.

Мезгил жана Убакыт жер планетасында Адам өмүрүн аныктоочу Энергия. Убакыт жана Мезгил жер бетинде өмүр сүргөн, жашап жаткан Кара Жандын баарынын кыймылын аныктоочу Энергия. Убакыт жана Мезгил- бул жок нерсе, аны аныктоочу термин «иллюзия», «түш» деп аталат. Убакыт, Мезгил Өмүр менен коштолот. Өмүр Денедеги Жандын азабы. Өмүргө Өлүм гана чекит коёт.Төр-өлүү бул сөз эки уңгудан, бир мааниден турат. Төрөлүү да, Өлүм да окшош, бирдей процесс, кыймыл. Өлүм- материалдык жашоодогу Материалдык Дененин кыймылынын өчүшү, бүтүшү. Ал эми Жан рухтун биринчи баштапкы формасы. Жандын кульминациясы Рух. Жан дагы, Рух дагы Кудай Энергиясынан турат. Жан

[1] Үкүбаева Л. Канткенде адам уулу – адам болот // Кыргыз туусу. - 1991.- 12-декабрь.

төмөнкү жердик Энергиядан азыктанат. Рух жогорку космостук Энергиядан азыктанат. Ал Энергиялар Ааламдагы кыбыр эткен нерсенин баарында бар. Мисалы айбанатта, өсүмдүктө, балыкта, курт-кумурскада, үнсүз табиятта. Адам Жаны ойгонушу керек. Ал Жан Жогорку космостук Энергия сыпатына өтүүсү керек. Ойгонбогон, өсүп-өөрчүбөгөн Жан пендезаттын Касиет- касиретин аныктайт. Өсүү жолундагы Жандын багыты Ыйык Рухтун калыптанышына шарт түзөт. Ыйык Рухта Жогорку Акыл-Эс (Манас) тунуп турат. Жогорку Акыл-Эс (Манас) Рухтун туундусу Денедеги Жан ойгонсо, Рух ойгонот. Рух ойгонсо, Дил ойгонот. Дил Кудай акыбалына жуурулушкан улуу Энергия Дилдин тазалыгы инсанга материалдык жашоодо туура, айкын өмүр кечирүүгө өбөлгө түзөт. Ошондуктан ар бир пенде өз дилин тазартууга тийиш. Акырет «Алиппесинин» ачкычы ар бирибиздин көкүрөгүбүздө болууга тийиш. Жыйынтыктап айтканда жыйырма биринчи кылым жаңы-жаңы технологиянын пайда болушунун, медицинанын укмуштуудай жетишкендиктеринин, ар кандай маалыматтардын жабалактап-жайнашынын жана дүйнө экономикасынын дүркүрөп өсүшүнүн да кылымы болду. Адамдар болуп көрбөгөндөй прогресске жетишишти. Бирок эки ача бул окуялар дүйнө түбөлүктүүбү? деген ойго ар кимибизди түртүп турат. Анда адам уулу кандай аракетке келиши керек? Эртеңки эсхатологиянын алдын алуунун туура жолу барбы? Же илимий техникалык революциянын андан аркы өнүгүшү үчүн жалпы экологиялык, биологиялык бузууларга жол бере берүү керекпи?

Адамдардын бири-бирине ишенүүсү артмайын биз эч кандай натыйжага жетише албайбыз. Буга дүркүрөп өсүп жаткан илимий техникалык прогресс да, илимий изилдөөлөр да, саясат да чабалдык кылат. Глобалдык проблемаларды чечүүнүн тамыры же болбосо ачкычы – ар бир жеке адамдын – өз колунда. Глобалдык проблемаларды чечүүдө адам жөнөкөй гана адам болбостон космополит инсан болууга тийиш. Азырынча биздин жашоодо ар бир адамдын көз карашы дал келе элек, ар бир инсан өзүн «мен акылдуумун!» деп сезүүдө. Балким бул биздин эң чоң кемчилигибиздир...

Дүйнөдө биз адамдар жалгыз эмеспиз! Табиятты коргоого жакынкы космос да салым кошуп турат. Табиятты бузбоо – биздин милдетибиз. Ал биздин үйүбүз эле эмес, ал – биз өзүбүзбүз! Эмне үчүн ар тараптуу билимге, жөндөмдүүлүккө ээ адамзат зордук, зомбулук менен мерездикке белчесинен батып олтурат? Жагдайдын оңолоруна үмүт барбы? Биздин күндөрдө деле адамдар өткөн кеткен тарыхтан сабак алып, өткөндүн каталарын кайталабайлы дешпей жатышат. Ошондуктан адамзат коому жок болуп кетүү коркунучу алдында турат. Ошондуктан кассандра-эмбриондор туулгусу келбей жатат. Аларды да адамзат басып өтчү жол ойлонтот, коркутат. Өткөндүн өздөштүрүлбөгөн сансыз сабактары, адамзат арасынан өз ордун таппай келет. Бул жерде Кеннет Кларктын айткан кептери жүйөөлүүдөй сезилет. «Илим бийик ашууларды ашканы менен, адамдар эки миң жыл мурун кандай болсо, жалпы жолунан, азыр деле ошондой, демек өткөндөн сабак алууга дагы да аракеттене беришибиз керек, тарыхка кайра-кайра кайрыла беришибиз

керек. Шардана айтууну В.И.Ленин образдуу түрдө жаракатка шыпаа болор шамшар деп атаган. Өткөндүн сабагы – бул бүгүнкү күндү каталыктардан арылта турган каражат, бүгүнкү күндөн болсо биз болочоктун бүчүр жарган башталмаларын, анын белгилерин таасын көрүүгө тийишпиз. Демек, бүгүнкү коом, андагы адамдардын аң-сезими дагы да өркүндөөгө, өркүндөтүүгө муктаж, Айтматовдун адам концепциясынын терең философиясы да мына ушуну айтат.

Киришүү бөлүмүндө диссертациялык иштин жалпы мүнөздөмөсү, иликтөөгө алынган проблемалардын актуалдуулугу, изилдениш даражасы айкындалып, иштин максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, коргоого сунуш кылынган жоболор, теориялык жана практикалык мааниси көрсөтүлөт. Романдын сюжеттик курулушу, жанрдык өзгөчөлүгү, мүнөз түзүү чеберчилиги жана көркөм сүрөттөөсү, көз карашы, тили, стили жагынан буга чейинки чыгармаларынан айырмаланып, абдан эле татаал. Поэтикасы боюнча мурдагы чыгармаларынан айырмаланган бул романда мурда, маселен, каармандардын образы адам жанынын диалектикасын такай изилдөө негизинде көрсөтүлсө, бул романдын каармандары өмүр менен өлүмдүн мизинде сүрөттөлөт. Романдын сюжети Россиядан башталып, Батыш Европа, Америка Кошмо Штаттарын кошо камтып, Космоско чейин уланат. Баш каарман окумуштуу А.А.Крыльцов, кийин монах Филофей, өзүн-өзү космосто курмандыкка чалат. Изилдөөнүн максатына ылайык иш үч бөлүмдөн турат.

Биринчи бөлүм «Романдагы учурдун социалдык жана философиялык маселелеринин көркөм чагылышы» деп аталган бөлүмдүн биринчи параграфы «учурдагы социалдык проблемалардын романда көркөм изилдениши» деп аталат. Бул параграфта жазуучунун романы аркылуу көтөрүп чыккан социалдык проблемасы, адеп-ахлак маселелери жана алардын орус адабиятында, дүйнө адабиятында кабыл алынышы, автордун заманыбыздын эң көйгөйлүү темаларды козгошу илимий фактылар, маалыматтар аркылуу талдоого алынат. **Экинчи параграфты** «нравалык жана философиялык маселелердин көтөрүлүшү» деп, романдын философиялык негизи, жазуучу ачык коюп келген рухий баалуулук, азыркы күндөрдөгү адамзатка коркунуч туудурган, глобалдуу проблемалар чыгарманын идеясына кандайча сиңирилгендиги талдоого алынды. Жазуучу турмуш чындыгын кыргыз адабиятында козголо элек жаңы чыйырын ачты, ошого жараша коом менен жеке адамдын ажырай алгыс биримдиги жөнүндөгү философиялык проблеманы турмуштук кырдаалды терең сүрөттөө менен биринчи жолу адабий аренага курч түрдө алып чыкты. Муну «Бетме-беттеги» Ысмайылдын ыплас өзүмчүл турмушунун көрсөтүлүшүнөн тартып, «Кассандра тамгасы» романына чейинки чыгармалар тастыктап турат. Жарыша куралданууга, жакырчылыкка, айыкпас ооруларга, социалдык толкундарга, согушууга, сойкулукка, баңгиликке жана башка проблемаларга каршы күрөшүү, ошондой эле эл аралык экономикалык мамилелердин түп тамыры менен жаңылануусу демократия башатында оңойго турбашы тууралуу

айтылган.

Экинчи бөлүм « Реалдуулуктун мифологемада чагылышы – көркөм сөз каражат катары» деген бөлүмдүн биринчи параграфы «Чыгарманын өзөгүндөгү реалдуулук жана мифологема» деп аталат. Изилдөөнүн жүрүшүндө миф, реалдуу турмуш, фантастика орун алган татаал, көркөм курулушту кеңири талдоого алуу менен бирге, автордун миф аркылуу берейин жана айтайын деген оюн, койгон идеясын ачуу аракети жасалды. Чыгарманын эпиграфы менен темасы грек мифологиясы менен байланышып, романдагы окуялардын мазмунун аныктап турат. Кассандра- көзү ачык кыз. Мына ушул мифтеги кассандранын көзү ачыктыгы менен Айтматовдун баш каарманы Филофейдин илимий экспериментинин ички сырын, алдын ала айтуу болуп саналат. Апаллон Кассандраны жазалаган сыяктуу, коом да, эл да, Борк менен Филофейди жазалайт, Филофейдин теориясын четке кагат. Демек, Кассандранын образын түздөн-түз да, кыйыр да сүрөттөө менен автор өз максатына жетише алган. Романда грек мифологиясы менен адамзаттын бүгүнкүсү, эртеңкиси, алдыдагы келечеги «улуу сабак» алуу үчүн байланышат. **Экинчи параграф** «Жазуучунун көркөм образ түзүү чеберчилиги» деп берилип, анда ар бир образдын кандай социалдык шартта, кандай жол менен пайда болгонун ачуу, ошону менен бирге эле образдардын айланасындагы сюжеттик мотивдердин генетикалык булактарын ачууга көңүл бурулду. Ар бир образдын ээлеген ордун, идеялык-көркөмдүк функциясын аныктоого да назар ташталды. Чыгарманын жүгүн көтөрүүдө катышкан каармандардын орду бир топ чоң. Романда адам жашоосунун оош-кыйыш татаал көрүнүштөрү, адамдын ар кыл тагдырлары, илимдин жаңы түрүн ачып, кайра ошонун азабынан өзү курман болгон окумуштуунун тагдыры баяндалат. Жазуучу ар бир чыгармаларында коюп келе жаткан адам тагдырын ар тараптуу сүрөттөө ыкмасын бул жолу да кеңири колдонуп адам, анын турмуштагы орду, жашоонун маңызы сыяктуу түбөлүктүү маселелердин тегерегинде сөз кылууга шарт түзөт. Жазуучунун жандуу адамдары, ал каармандардын диалектикалык татаал тагдыры, ички психологиялык кырдаалдардагы жүрүм-туруму бүгүнкү окурман менен жазуучунун диалогуна мүмкүндүк берет. Илимпоз Филофейдин тагдыры аркылуу, караңгы массанын трагедиясы менен дүйнө жүзүндө кездешип жаткан көйгөйлүү проблемаларды айтууга жетишкен. Жазуучу каармандарга ысымды тандап алууда өтө олуттуу маселелерди чечүүгө жетише алган. Руникалык акактай тунук доорго байланыштуу тандап алган Рунанын ысымы, XVII кылымдагы монах Филофейдин урматына коюлган Филофейи, ошондой эле эки жүздүү, куйту, аба ырайындай өзгөрүлмө жасалмалуулук бүт боюн каптап алган, сасык саясатчылардын (Ордок деген венгерчеден которгондо шайтан деп которулат.) Ордоктун ысымын алышы чындыгында эле чыгарманын мазмунуна шайкеш келип, адамдардын мүнөзүн ачып берүүдө маанилүү ролду ойногон. Ошондой эле романда окуялардын түйүлүшүнө жана кульминациясына байланыштуу каралган тарыхый инсандардын (Ленин, Сталин) образдарын алышы учкай түрдө болсо да, чыгарманын жүгүн көтөрүүдө

белгилүү бир өлчөмдө кызмат кылат. Буларды киргизүү менен автор реалдуу чындыктын, тарыхтын дөңгөлөгүнүн азыркы учурга келип такалуусуна ошол инсандар, алардын идеялары, жүргүзгөн иштери, алып келип олтурат деген ойду айтат.

Үчүнчү бөлүм «Адамзат, аалам, биосфера чөйрөсү жана космополитизм жөнүндө» деп аталат. Мында бүгүнкү күндөгү көйгөйлүү проблемалардан болуп жаткан адамзат менен ааламдын мамилеси экөөнүн түбөлүктүүлүгү кандайча сюжеттин негизине алынган жана жазуучу аны кандай деңгээлде чечмелей алгандыгы талдоого алынат. Ошондой эле космополитизм, экология, биосфера чөйрөсү тууралуу окурмандарга жеткирүүнүн оптималдуу мүмкүндүктөрү көрсөтүлөт. Изилдөөдө Айтматов көтөрүп чыккан футурологиялык, нравалык, философиялык, социалдык проблемалардын ааламга, адам баласына тийгизип жаткан кесепеттери тууралуу, илимий-теориялык негиздеги фактылар, маалыматтар аркылуу ачып берүүгө аракеттер көрүлдү. Жалпы адамзаттык көйгөйлүү маселелерди көтөрүп чыгуу үчүн жазуучу предметине космостук бийиктиктен ободон карайт, бүткүл адамзаттын тажрыйбасын эске алып, өзүнүн улуттук салттар жана дүйнөлүк маданияттар тогошкон тегирменинде интеллектуалдык электен өткөрөт. Өзүбүздүн жан дүйнөбүздөгү өйдө-ылдыйларды түзөтүп, андагы адилетсиздик менен зомбулукту биротоло жоготуп, бийик адамгерчилик менен ак эмгектин туусун көкөлөтүп, аны өзүбүздөн кийинки муундарга абийирдүүлүк менен өткөрүп берүү биздин ыйык парзыбыз экендигин эскертет.

Аталган романдын ичинде жалпы адамга тиешелүү, биздин заманга, коомго тиешелүү, ар бирибиздин керт башыбызга тиешелүү канча ой, канча санаа, канча тилек, канча көз караш болсо ошол көз караштардын кагылыштары сүрөттөлгөн. Мисалы, ушул эле жашоо менен өлүмдүн философиясын алалы. Абдан курч, тайманбастан берилген. Чын эле жашоонун түпкү мааниси эмнеде? Шум өлүм бир күнү бир секунддун арасында өмүр сүрүүнүн аракеттерин жок кылып салабы? Адамдын өлбөс духу эмнеде? Бул ойлорду, менимче, ар бир адам баласы ойлор дейм. Демек, бул сыяктуу маселе адабиятта орун алууга акылуу, жазуучу ага жооп берүүгө милдеттүү.

Диссертациянын корутунду бөлүмүндө иликтөөнүн жүрүшүнөн чыгарылган жыйынтыктар берилди: романдын жанрдык аныктамасы; жазуучунун сюжет куруу чеберчилиги; реалдуулук жана мифологема; көркөм сүрөттөө каражаттары; стили жана жекече өзгөчөлүгү; мүнөз түзүү өзгөчөлүгү; нравалуулук; философиялык маселелер; социалдык проблемалар; адам жана адам укугу; адамзат жана аалам; космополитизм маселелери илимий теориялык жактан изилденип жыйынтыгы чыгарылды.

Диссертациялык иликтөөнүн натыйжасында Ч.Айтматовдун романды жазуу максаты жана «Кассандра тамгасы» романы аркылуу төмөндөгүдөй проблемаларды окурмандын алдына койгондугун адабиятчы-окумуштуулардын, айтматов таануучулардын илимий негиздерине таянуу менен бирге өзүбүздүн оюбузду, көз-карашыбызды айтууда төмөндөгүдөй жыйынтыкка келдик:

1. Ч.Айтматов «Кассандра тамгасы» аркылуу жалпы адамзаттын алдына келечек тууралуу ойлонуусу керектигин эскертүүгө жетишкен.

2. Адамдын тагдыры өнүккөн коомдо эң чоң коркунучка кабылганын, бул ар бир адамдын ичинде болуп жаткандыгын ачыкка чыгарган.

3. Космополит жазуучу катары космополиттик, глобалдуу проблемаларды көтөрүп чыккан.

4. Миф, реалдуулук, фантастиканын аралашмасынан жаралган мыкты сюжеттик курулушту жарата алган.

5. Романында апокалипсистик мотивди чебер колдоно алган.

6. Эсхатологиялык миф аркылуу азыркы замандын проблемасын чечип берүүгө жетишкен.

7. Кыргыз жазуучуларынан биринчи болуп, космополиттик проблемадан козгогон. Койгон маселе, проблемаларын чечмелөөдө футурология илимине, футурологдун, илимпоздордун образына кайрылган.

8. Жалпы адамзаттын келечегине түйшөлүп, азыртадан келечекке кам көрүү керектигин эске салган роман-эскертүүнү жараткан.

9. Адам тагдырына көз жүгүртүүдө философиялык романды жазууга жетишкен.

10. Адам баласы аң-сезимин өстүрүү керектигин, антпесе массалык түрдө маңкуртка айланып калаарын, Филофейдин тагдыры аркылуу анын илимий иштери тууралуу фантастикалык сюжет менен айтууга жетишкен.

11. Келечек тууралуу космополиттик проблемадан сөз козгогон роман-эксперимент, роман-байкоо жараткан.

12. Жазуучу көркөм-эстетикалык жактан мыкты ачылгадагы романды жаратууга жетишкен.

13. Учкай болсо да, ушул романда «юморго» кайрылганы көңүлдү бурбай койбойт. Себеби автордун чыгармаларында «юмор» өтө аз кездешет.

14. Чыгармада диний идеологиянын кеңири берилишин да көз жаздымда калтыра албайбыз.

15. «Кассандра тамгасы» романы аркылуу дүйнөнү өзгөртүүчү күчү бар жазуучу катары таанылышы.

Жазуучу романда көтөрүп чыккан проблемаларды, нравалык маселелерди кыргыз элинин философиясы, рухий дүйнөсү, трагедиясы менен өлчөп ченейт. Маселен, каармандардын тагдырлары бир эле улутка тиешелүү эмес. Жалпы адамзаттык тагдырлар. Мурдатан келе жаткан «ак» менен «каранын» күрөшү. Мисалы, Филофей башында адам баласы үчүн кандай, эмне иш жасап жатканын түшүнгөн эмес, качан гана Руна Лопатинанын өлүмүнө себепкер болуп калгандан кийин түшүндү. Ошентип кара санатайлыкка өз чындыгын ишендире албай каза болгон адам тагдыры сүрөттөлөт да, космополиттик окуяга чейин өсүп жетет.

Жаңы миң жылдык жаңы доордун башталышы боло алабы? Бул доордо согуштар, жакырчылык, айлана-чөйрөнүн булганышы, айыкпас оорулар сыяктуу проблемалар чечилеби? деген суроолор туулат. Деги керемет планетабызда тынч, согуш тозогун көрбөй жашоого, бизге «эмне» жана «ким» жолтоолук кылып жатат? Бул түйүндүн тамыры кайда? Бул проблемалардын сыры, бул түйүндөрдүн тамыры –адамдардын

өздөрүндө, адамдардын ачкөздүктөрүндө, адамдардын бири-бирине ишенбестигинде жана алардын өзүмчүлдүгүндө. Жашоодо эң чоң каарман – бул адамдын өзү. Качан гана «адам» кулк-мүнөзүн өзгөртмөйүн, аң-сезимин өстүрмөйүн, ач көздүгүн таштамайын, өзүмчүлдүктүн өзөгүн өрттөмөйүн, биз алдыбыздагы кездешкен проблемаларды жоё албайбыз.

«Кассандра тамгасы» романы кыргыз адабиятында келечекти болжолдоп айтуу, башкача айтканда футурология илимине негиз салган чыгармалардан болуп кала берериңде шек жок.

Диссертациянын негизги мазмуну автордун төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1. «Мифологема» (Айтматовдук мифологема) // Проблемы гуманитарных наук в период перехода к рыночной экономике // Сб. научн. трудов. – Б.: КСХИ, 1994. – 110-бет.

2. Ч. Айтматовдун «Кассандра тамгасын» окуп чыгып миң түркүн ойлорго кабылдым // Научно-консультационное и кадровое обеспечение Аграрной реформы в КР // Сб. научн. трудов. – Б.: КСХИ, 1997. – 50-бет.

3. Ч. Айтматовдун ааламы-адамзат жана чексиз дүйнө // Сб. научных трудов . – Б.: КАУ, 2001.- 2–6-беттер.

4. Ак ийилет бирок....(каяша) // Сборник научных трудов . – Б.:КАУ, 2001. – 10-бет.

5. Ч.Айтматовдун «Кассандра тамгасы» романындагы гуманисттик идеянын чагылдырылышы // Сб. научн. трудов . – Б.: КАУ, 2001. -31-б.

6. Келечек катастрофасы же кассандро эмбриондор эмнеден коркушат? //Современность: философские и правовые проблемы.-Б.: Институт философии и права НАН КР, 2003. – 114-бет.

7. “Кассандра тамгасындагы” коюлган проблемалар //Современность: философские и правовые проблемы.-Б.: Институт философии и права НАН КР, 2003. – 119-бет.

8. “Кассандра тамгасы” романындагы образдар системасы //Современность: философские и правовые проблемы.-Б.:Институт философии и права НАН КР, 2003. – 124-бет.

9. “Кассандра тамгасындагы” нравалык-философиялык маанилердин

берилиши //Современность: философские и правовые проблемы.-Б.: Институт философии и права НАН КР, 2003. – 128-бет.

10. «Кассандра тамгасы» романындагы Филофейдин теориясы//Ч. Айтматовдун 75 жылдык юбилейине карата // Кыргыз агрардык унив. жарчысы. – Б., 2004. №-2. – 221-бет.

11. Адамзат жана аалам. Биосфера чөйрөсү жана космополитизм тууралуу учкай сөз // Кыргыз агрардык унив. жарчысы. – Б., 2006. 223–228-беттер.

Зикираева Шааркан Икрамовнанын 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Ч.Айтматовдун «Кассандра тамгасы» романындагы нравалык-философиялык маселелердин көркөм чагылышы» аттуу диссертациялык ишинин

Р Е З Ю М Е С И

Негизги сөздөр: адеп-ахлактык, нравалуулук, адамзат жана аалам мамилелери, эсхатологиялык миф, мифологема, космополитизм, футурология, экология көйгөйлөрү.

Диссертацияда Ч.Айтматовдун «Кассандра тамгасы» романынын идеялык мазмунунда көркөм чагылган нравалык-социалдык көйгөйлөр учурдун актуалдуу көрүнүштөрүнүн призмасында талданат. Ааламдашуу процессинин натыйжасында адамзат менен ааламдын өз ара мамилелериндеги каршылашуулар анын гумандуу идеялардан алыстап, сезимсиз машинага айлана баштагандыгы - өткөндүн мифологемасы, келечектин алааматы, учурдун трагедиясы катары изилденет.

Изилдөөнүн предмети катары «Кассандра тамгасы» романынын жанрдык өзгөчөлүктөрү, стилдик мазмундун семантикасы, философиялык туюнтманын маңызы алынып, нравалык маселелердин глобалдуу социалдык көйгөйлөрдү жаратуу коркунучун Ч.Айтматовдун «Кассандра

тамгасы» романы аркылуу көркөм сүрөттөлүшүн анализдеп чыгуу аракети болду.

Иште романда козголгон адамзат жана аалам маселеси түбөлүктүү тема экендиги бүгүнкү жашоонун, адам тагдырынын оош-кыйыш көрүнүштөрүн негизинде көркөм чагылышына талдоо жүргүзүлгөн.

Корутундуда романдын адеп-ахлак маселелерин чагылдыруудагы психологиялык философиянын терең жана чебер өнүктүрүлгөнүнө байланыштуу экендиги алгачкы жолу аныкталып, адабият илиминдеги алгачкы иликтөөлөрдөн экендиги көрсөтүлөт.

Р Е З Ю М Е

диссертационной работы Зикираевой Шааркан Икрамовны на тему: «Художественное отражение нравственно-философских проблем в романе Ч.Айтматова «Тавро Кассандры» на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10. 01. 01 - кыргызская литература.

Ключевые слова: нравственность, человечество и вселенная, эсхатология, миф и мифологема, космополитизм, футурология, проблемы экологии.

В диссертации анализируется нравственно-социальные вопросы, отраженные в идейном содержании романа Ч.Айтматова «Тавро Кассандры» через призму актуальных проблем современности. В результате глобализации обострения коллизий в отношениях человечества и мира в целом, которые могли бы привести отторжения от гуманности, превращая его в безчувственную машину – в работе исследуется как мифологема прошлого, апокалипсис будущего и трагедия настоящего.

Предметом исследования являются жанровые особенности, семантика стилевого содержания, суть философского заключения романа. Проделана попытка проанализировать угрозу появления социальных проблем как результат нравственного кризиса, который художественно отражается в романе Ч.Айтматова «Тавро Кассандры».

В работе анализируется главная тема – вечные взаимоотношения человека и вселенной и как она поэтизирована на примере непростой человеческой судьбы.

В заключении даны выводы, полученные в результате исследования: выявляется, что отражение нравственных проблем зависит от глубокого понимания и проникновения автора психофилософского вопроса темы.

Впервые в кыргызском литературоведении систематически проанализируется идейное содержание романа Ч.Айтматова «Тавро Кассандры».

RESUME

of a thesis by Sharkan Ikramovna Zikirayeva on the novel of the well-known writer of Chingiz Aitmatov's «the sociology and global problems» of the «Kasandra's spot» speciality - 10. 01. 01. The thesis for a candidate's degree on Kyrgyz literature

Key words: Myth, mythological, ecology, cosmopolitism, futurology, eschatology, humanity, global problems.

Object of research: Urgency and novelty of work. The research objective and the primary goals is established, the theme and research methods is proved. Object of research of the given purpose of work the theoretical analysis of the novel, definition of the phenomena are subordinated: the person and his future as a moral problem of the present. The harmonious unity of the person and the world surrounding it is defined also.

Aim of research: The problems of humanity and world, and also the harmonious connection of man with the surrounding world.

Research methods: research methods were promoted by researches and the basic scientific views of literary critics of philosophers, psychologists, sociologists and linguists.

Degree of novelty of scientific results: Features of a genre of the novel, a plot, style, evolution of images. Also the extensive analysis of the moral-philosophical, global and social problems which have been put in pawn at the heart of the novel.

Recommendations to practical application: Results of research can be useful to composers of textbooks and developers of curriculums under the literature, philosophy, sociology, psychology, anthropology.